

POSZTLIBERALIZMUS

„FELÜLÍRT DEMOKRÁCIA” ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZIK

N A G Y E R V I N

„Más ideológiákkal szemben a liberalizmus azzal az előnnyel rendelkezik, hogy nem ideológiának, hanem a normális létezésnek tünteti fel magát.”

Molnár Tamás

A konzervatív Theresa May „az elmúlt évtizedekben meghonosodott liberális konszenzusnak” nevezte azt az agresszív szellemiséget, ami az ezredforduló óta meghatározza a *mainstream* angolszász politikát. 2016-ban a kereszténydemokrata Angela Merkel Barack Obama társaságában tett hitet a „liberális világrendért folytatott küzdelem” mellett, majd a szintén néppárti Donald Tusk, egyenesen az Európai Néppárt vezetője, az Európai Tanács egykori elnöke, a pártcsalád éves közgyűlésén kijelentette, hogy „senkinek sincs joga a liberális demokráciát támadni, még a határok megvédésére hivatkozva sem”. A politikusok – párt-hovatartozástól függetlenül – tehát felismerték és elfogadták, hogy a klasszikus liberális célok a jog és a politika megkérdőjelezhetetlen, *univerzális* normáivá váltak a hidegháború utáni „nyugati keresztény civilizációban” (Samuel P. Huntington), épp ezért erkölcsi következménnyel is számolniuk kell – amennyiben elfogadják (aminek ellenkezőjére semmi okuk nincs szerintük), hogy a liberalizmus alkalmazott etika is egyben.

Közhely, hogy a demokrácia és a liberalizmus közé egyenlőségjelet nem teszünk, ahogy ezt a mára elmaszatolt különbségtételt Tocqueville – miközben a 19. század Amerikáját járta – részletesen le is írta. Konceptióm szerint a demokrácia a keret (politikai rendszer), a liberalizmus a keret tartalma (ideológia). Így a liberális demokráciák létrejötté önkényes politikai cselekvés láncolatának eredménye, egy olyan történelmi végtermék, amelyben a demokráciát fenntartók liberális célokat valósítanak meg. Ám mivel a liberális tartalom egyre kevésbé elégíti ki a keretben élők igényeit, továbbá számos válsághelyzetet élnek meg, jogosan merül fel az alternatívaképzés lehetősége. A kérdés – amely végül a *nem-liberális* vagy *illiberális demokrácia*¹ létjogosultságának igazolásához vezet – csak akkor válaszolható meg, ha előtte megértjük azt, amiben ma élünk, és megismerjük azt, amit a liberális gondolkodók ezután terveznek tenni.

A POSZTLIBERALIZMUS JELENTÉSE

A nyugati kultúrában *poszt-hangulat* uralkodik. Évtizedek óta tárgyaljuk a posztmodern, próbáljuk megérteni a posztkommunista rendszert. Ideje lenne a posztliberalizmusról is párbeszédet folytatni?

1 Az *illiberális demokrácia* olyan politikai rendszer, amelyben a hatalom gyakorlása képviselői úton, a többségi akarat által történik, de míg a hatalom gyakorlója a klasszikus liberális értékek egy részét fenntartja (hatalommegosztás elve, a jog uralma, ellenőrzött kormányzati hatalom, szabadságjogok védelme), addig az egyén autonómiájának vég nélküli tágítását, a progresszív logikát és az aktuális liberális célokat (nyitott társadalom, multikulturalizmus) elvetik.

Régi szép idők – Demszky Gábor képviselőjelölt, az SZDSZ országos ügyvivői testületének tagja pihen az 1990-es választás idején
(Fortepan)

A posztliberalizmusnak két jelentése van. 1) Először is egy olyan kultúr- és politikatörténeti ciklust jelölünk a fogalommal, amelyben jelenleg is élünk. Jelen esetben a liberális politikai filozófia céljai szerint kialakított intézményrendszeréről (liberális demokrácia) és a liberális antropológia által konstruált morális keretről (alkalmazott etika) van szó, amely a politikai tapasztalataink szerint válságba került. Itt a „poszt” jelzőt az „utáni” értelemben és fosztóképzőként is értem. 2) Másodszor pedig azon erőfeszítésről beszélhetünk, amit azok a liberális gondolkodók fejtenek ki, akik tapasztalják a válságot, ezért úgy vélik, hogy újratervezésre van szükség. Az új viszonyok között – reflektálva a valóságra – a *pluralizmus* eszközével akarják kijavítani a dogmatikussá vált ideológiát. Itt a „poszt” jelző *rekonstrukcióra* utal.

A kérdést ezek után bátran átfogalmazhatjuk: mit jelent a liberális demokrácia válsága? Van-e olyan korrekciós kísérlet, amiben a klasszikus liberalizmus életképes részeit tovább lehet gondolni, míg az életképtelen ideákat ki lehet gyomlálni? Az első kérdésre a politikai tapasztalat ad választ. A második azonban kudarcra van ítélve. Mert vagy továbbra sem tud kilábalni a saját maga által teremtett ellentmondásokból, vagy ha mégis, akkor megszűnik liberálisnak lenni, így utat nyit a liberalizmustól eltérő/ellentétes célú igényekkel fellépő illiberális demokrácia igazolására.

POSZTLIBERALIZMUS MA

Politikai tapasztalataink (amit az utópikus gondolkodók rendre lebecsülnek) arról árulkodnak, hogy a létező liberális demokráciák rendszerszintű válságba kerültek az elmúlt két évtizedben.

Ennek okai a következők. 1) A gyenge gazdaság szervezési jogosítványokkal rendelkező államhatalom által irányított országok – a minimális, „éjjeliőr” állam elvét követve – elveszítik versenyképességüket Kínával és Ázsiával szemben. 2) Katasztrofális demográfia folyamatok, elöregedő társadalom és a születések drasztikus csökkenése jellemző, ami mögött a neoliberalis, fogyasztásközpontú gazdaságfilozófia megvalósulása áll. 3) Európa őshonos lakosságának békés életmódját veszélyezteti a külső migráció, amit a „nyílt társadalom” eszméjének megvalósulása okoz. 4) Ideológiai és szemantikai vitákat folytat az elit, miközben az iszlám befolyása növekszik, ráadásul a multikulturális társadalom utópiájának árnyékában. 5) A fogyasztói társadalom logikája ellentmondásban van a kitűzött környezetvédelmi célokkal. 6) Nincs valódi lokális hatalmi erő a problémák

kezelésére, a bürokratikus föderatív intézmények „delegált” vezetői – a kozmopolitizmus szellemiségével összhangban – igyekeznek kisajátítani a válságkezelésben való döntés jogát, melynek sikere után azonban kudarcot kudarca halmoznak. 7) Végül a két kohéziós értékrendszer közötti feszültség, azaz a keresztény kultúra és a felvilágosodás progressziója (másként: a transzcendens hit hagyománya és a természet mesterséges átalakításának programja) mára szétfeszíti a civilizáció szellemi kereteit.

A liberális demokráciák atomizált társadalmakat teremtettek, melyekben a polarizáció, az elidegenedés és az „öldöklő verseny” (Konrad Lorenz) okozta létbizonytalanság, az „egzisztenciális szorongás” (Martin Heidegger) lett a benne élők alaphangulata. A *beuatizmus* (szépségkultusz) felszínes mindennapjai alatt megbúvó szorongás pedig számtalan, ez idáig ismeretlen lelkibetegség okozója lett.

A klasszikus liberalizmus politikai intézményekkel kapcsolatos elvárásai, úgymint a hatalommegosztás elve, a jog uralma (*rule of law*), az ellenőrzött kormányzati hatalom és a szabadságjogok védelme mára demokratikus minimummá váltak. Minden versengő, demokratikus ideológia és párt elfogadja, és önmagára nézve kötelezőnek is tartja őket. Végző soron ez a liberalizmus sikere; ám azon el lehet gondolni, hogy vajon mennyire a liberálisok kizárólagos sikere (számos „második generációs szabadságjog” például kifejezetten szocialista vívmány).

a liberális demokráciák rendszerszintű válságba kerültek

„Szabadság! Itten hordozák véres zászlóidat” – Eugène Delacroix: A szabadság vezeti a népet (1830) (Wikimedia Commons)

A politikai tapasztalat azonban azt is megerősíti, hogy léteznek olyan demokratikusan megválasztott kormányok, amelyek a liberalizmus számtalan mai célját és a progresszív szemléletet még akkor is elutasítják, ha ezért politikai támadásokon túl morális nyomást is helyez rájuk a *mainstream* nyugati, a liberális konszenzusban „megállapodott” politikai elit. Egy demokratikusan megválasztott hatalom részéről a liberális politikai filozófia egyes céljainak elvetése és/vagy velük ellentétes szándékának megfogalmazása maga az *illiberális (nem-liberális) demokrácia* gyakorlati megnyilvánulása. A mai tapasztalataink alapján ezek a következő politikai ügyekben ragadhatók meg: 1) A szabadságjogok egy, az elmúlt évtizedekben felmerült körének korlátozása (melegjogok, drogliberalizáció) és a progresszív liberális logika megállítása az emberi jogok területén (migrációs jog bevezetése, melegjogok bővítése). 2) A közösségek újraértelmezése – a hagyományos családmodell és a nemzet közösségének alkotmányos és jogi eszközökkel való védelme, akár az individuum autonómiájával szemben is. 3) A szuverén hatalomgyakorlás megerősítése a föderatív intézmények befolyásszerzésével szemben. A liberalizmus mint kozmopolita eszme trónfosztása. 4) Protekcionista gazdaságpolitika a szabad piac eszményével szemben. 5) A globális válságok lokális, azaz helyi, kormányközi, s nem nemzetközi intézmények vagy NGO-k általi kezelése. Ezek mellett (vagy inkább mindezt áthatva) egy illiberális demokráciát építő kormányzat célja a hagyományok és a nemzeti identitás politikai eszközökkel való megerősítése. Ennek horizontján helyezkedik el a *kultúráért való harc* fellángolása is.

A mai liberalizmus – e posztliberalizmusnak nevezett korban – elitista, szűkíti a pluralizmust, és önkényes módon alakítja ki a tolerancia fogalmának

tartalmát. Kizárólagosságra tör (nem a választásokon, hanem a „delegálás” és a „kinevezés” múlik a nemzetközi hatalom/informális hatalom/indirekt befolyás birtoklása és működtetése), a médiát megszállva vélemenydiktatúrát épít, és kisajátítja a fogalmak jelentését (kulturális hegemoniát és politikailag korrekt közbeszédet épít). Ha a demokrácia a többség elvét jelenti (mi más is lehetne lényege?), akkor manapság „a liberalizmus felülírja a demokráciát”.² A liberalizmus mai képviselői – a *nominalizmust* mint „kvázi-metafizikát” követve – nem hisznek az objektív, csak a szubjektív igazságban, ennek ellenére maguknak vindikálják a kizárólagos igazságot. Ezért gőgösek és önzők, csak az individuum autonómiájának tágitása foglalkoztatja őket, márpedig „a *post truth*-korszak identitáspolitikája az egyén önmegvalósítására fókuszál, vagyis teljesen nárcisztikus” (Schmidt Mária).³

A LIBERALIZMUSON INNEN

Lord Acton szerint „a szabadság sokféleséget eredményez, a sokféleség pedig a szabadság záloga”.⁴ A 20. század végére azonban a liberalizmus a „kizárólagos jó” eszméjének, a demokrácia egyetlen ideológiájának és a „normális létezés alapjának” (Molnár Tamás) tünteti fel önmagát.⁵ Robert A. Dahl úgy fogalmaz, hogy ha a demokrácia nézőpontjából indulunk ki, akkor a liberalizmus eszmei magjához jutunk el. A demokrácia és a liberalizmus eszerint végső soron egymásra van utalva.⁶

A liberalizmus azért vált dogmatikussá, mert a szabadság fölé helyezte a progressziót. A felvilágosodás öröksége, a fejlődésbe vetett (naiv) hit mindent felülírt. De mivel a progresszív történelemszemlélet helyessége a 21. század elejére megbukott, a liberálisok pedig féltik az „ideológiai előnyüket” (Molnár Tamás), akár a pluralizmus kárára is készek fenntartani azt. Ha kell, akkor minden más ideológiát „betiltanak”, a másként gondolkodókat pedig szellemi inkvizícióval fenyegetik, miközben kisajátítják a tolerancia tartalmát és fogalmát. A „tolerancia” ugyanis „elfogadást” jelent, ennek ellenére a liberálisok a „kötelező egyetértés” értelmében használják.

Amikor Fared Zakaria 1997-ben megírta a *The Rise of Illiberal Democracy* című tanulmányát a *Foreign Affairs*-ben – a liberális alkalmazott etika normáival visszaélve –, akkor hosszú időre negatív tartalommal töltötte fel e kifejezést.⁷ A liberális (és nem liberális, de a „liberális konszenzushoz” mégis csatlakozó) körökben a máig elfogadott és politikai eszközként használt tanulmány állítása szerint a kormányzás legitimitásának nem csupán a többségi elven alapuló, többpárti választásokat tekintjük, mivel a kormányokat az „alkotmányos liberalizmus” mércéjével kell megítélnünk. Tehát – ahogy azt Zakaria le is írja – a liberalizmus eszméje fontosabb a többségi elvnel, hiszen ez önmagában nem elégíti ki a liberális igényeket. A liberalizmus tehát a 21. század elején valóban felülírja a demokráciát – ez a posztliberalizmus – mint korszak – egyik legfontosabb ismérve.

A liberalizmus sosem volt koherens tanítás. A „szkeptikus érv” szerint nincs is olyan központi mondanivalója, amely e történelem és földrajzi távolságok által szabdalta ideológiát bármily módon összekötné, csak közös ügyeik mentén összeverődött filozófusokból és politikusokból álló csoportok léteznek.⁸ Ezek szerint a liberalizmus fő mondanivalójának megragadása kudarcra ítélt filozófiai feladat, leírásuk csupán önkényes válogatás eredménye. De hát mi más is lehetne a gondolkodás alapja? Ha nincs önkényes vélemény, akkor

2 FRICZ Tamás: A mai liberalizmus. *Kommentár*, 2019/3.

3 Vö. SCHMIDT Mária: *Posztliberalizmus = Uő: Nyelv és szabadság*. szerk. Békés Márton, KKEFTK, Bp. 2017. Lásd még: EGEDY Gergely: A posztliberalizmus esélyei. *Magyar Nemzet*, 2016. január 29.

4 LORD ACTON: *Nacionalizmus* [1862] ford. HORKAY HÖRCHER Ferenc = *Az angolszász liberalizmus klasszikusai*. I. kötet, szerk. LUDASSY Mária, Atlantisz, Bp. 1991. 141.

5 MOLNÁR Tamás: *Liberális hegemonia* [1992] ford. GÁBOR Zsuzsa, Kairosz, Szentendre, 2001.

6 ROBERT A. DAHL: *On Democracy*. Yale U. P., New Haven, 1998. Lásd még: Uő: *A pluralista demokrácia dilemmái* [1983] ford. SERES Iván, Osiris, Bp. 1996.

7 FAREED ZAKARIA: *The Rise of Illiberal Democracy*. *Foreign Affairs*, 1997/6. 22–43.

8 A „liberális ügyekről” és „a szkeptikus évről” lásd: RONALD DWORIN: *Liberalizmus* [1978] ford. HUORANSZKY Ferenc = *Az angolszász liberalizmus klasszikusai*. II. kötet, szerk. LUDASSY Mária, Atlantisz, Bp. 1991. 173.

nincs vita sem! Ha pedig nincs vita, akkor minden csak dogma – így már most visszavonulót fújhatunk. Közelebb állunk az igazsághoz akkor, ha a „szkeptikus érvvel” szemben azt feltételezzük (még ha ennek tartalmi vitáját meg is engedjük), hogy a liberalizmus történetében találhatunk olyan *metakérdésekre adott metaválaszokat*, melyeknek politikai, etikai és antropológiai vonatkozásai vannak, s amelyek nem mások, mint a liberalizmus magértékei.

Ha például az ideális intézményrendszer kialakítását, ha az alkalmazott etika mögött felelhető liberális antropológiát vesszük figyelembe, a liberális politikai filozófia csak és kizárólag a *progresszív történelemszemléletben* nyeri el értelmét. A liberális intézményrendszer kialakítása és a liberális emberi viselkedés ugyanis – ezek osztói szerint – mindig „fejlődés” eredménye. A liberalizmus antropológiája mindig is *hedonista, racionalista és atomista* volt, hiszen a liberalizmus szerint az emberi fajt a fájdalom elkerülése és az öröm keresése mozgatja. A liberalizmus – mint a felvilágosodás szülötte – egy olyan ember eszményében hisz, amely a döntéseinek meghozatala során az észszerűséget követi, vagy azzal igyekszik következményeit igazolni.⁹ Pierre Manent szerint a szabadság és az egyén egymáshoz láncolása a liberalizmus fő találmánya. „A liberalizmus egyik alapvető eszméje – mind tudjuk – az egyén. [...] Az sem kétséges, hogy ez a nyilvánvalóan képzeletbeli lény egyre inkább valósággá és megtapasztalhatóvá válik: a mai politikai alakulatok lakói mind nagyobb autonómiára tesznek szert, mindinkább egyenlőek egymással, s egyre kevésbé érzik úgy, hogy családi vagy társadalmi hovatartozásuk határozná meg őket”¹⁰

Az összefoglaló munkákkal polcokat vagy tanulmányokat lehetne megtölteni, de annak érzékeltetéséhez, hogy a klasszikus és a mai liberalizmus „magemelei” csak és kizárólag a progresszivitásban nyerik el végső értelmüket, nem kell mindet végigolvasnunk. Ha nincs progresszív történelemszemlélet, akkor cél nélkülivé válik minden liberális mondanivaló.

a progresszivitásban
nyerik el végső
értelmüket ””

AMI EZUTÁN KÖVETKEZIK

„A legutóbbi évtized világtörténelmi eseményei egyáltalán nem támasztják alá a felvilágosodás tervének liberális változatán alapuló *whig* történelemfilozófiát. A szovjet összeomlás és a kínai piaci reform nem a nyugati típusú polgári társadalom világméretű elterjedését vetíti előre, miként egy mai klasszikus liberális gondolkodó feltételezte, és ahogy valaha magam is véltem. [...] A klasszikus vagy fundamentalista liberalizmus ’80-as évekbeli újjászületése tiszavirág életűnek bizonyult, átmeneti politikai győzelmek kísérő jelensége volt [...] A posztliberális politikai gondolkodás feladata, hogy megkeresse a különböző kulturális formák békés együttélésének feltételeit anélkül, hogy segítségül hívná a kétes értékűnek bizonyult univerzalista perspektívát és a racionális döntés koncepcióját”¹¹ – írta John Gray az 1994-es *Posztliberalizmus* című cikkében. A kortárs filozófus szerint ugyanis a liberalizmusnak négy közös alapelve van. Szerinte minden liberális elmélet *individualista, egalitárius, univerzalista és meliorista*. Azaz „a személy erkölcsi szempontból elsőbbséget élvez mindenfajta társadalmi közösség követelésével szemben”; egyenlő, mert „minden embernek ugyanolyan erkölcsi státust biztosít”; „az emberi fajt erkölcsi szempontból egységesnek tekinti”; végezetül pedig „állítja, hogy az összes társadalmi és politikai intézmény jobbítható”.¹² Ez pedig csak és kizárólag akkor igazolható, ha a progressziót elfogadjuk.

Gray posztliberális elmélete így foglalható össze: ráébredve arra, hogy az *univerzális és meliorista* álláspont tarthatatlan, hogy a *történelemnek mégsem lett vége*, szakítani kell a szabadság fogalmát is felülíró progresszivitásmussal, és

9 Benjamin WARD: *The Ideal Worlds Of Economics. Liberal, Radical And Conservative Economic World Views*. Basic Books, New York, 1979. 9–14. (Kiemelés és fordítás tőlem.)

10 Pierre MANENT: *A liberális gondolat története* [1987] ford. BABARCZY Eszter, Tanulmány, Pécs, 1994. 8–9.

11 John GRAY: *Posztliberalizmus* [1994] = U6: *Liberalizmus*. ford. NAGY László Ábel, Tanulmány, Pécs, 1996. 134–135.

12 Uo. 14.

vissza kell térni a pluralizmushoz. A klasszikus elmélet egyes sarokpontjai (hatalommegosztás elve, jognak való alávetettség, ellenőrzött kormányzati hatalom, szabadságjogok deklarálása) megvalósultak, számos vitatott liberális cél (antropológiai kérdésekből eredő alkalmazott etikai szabályok, szabadságjogok tágítása, a közösség definíciója) pedig csupán egy konstruált történelmi végtermékben vált valósággá, így annak univerzalizmusa utópiának bizonyult. Gray szerint például nem terjeszthető univerzálisan a liberális demokrácia. Következésképpen – állítja – a politikai filozófia egyik álláspontjaként tekintve a liberalizmus egy megbukott terv. Megmentéséért semmi nem tehető, mint filozófiai perspektíva halott.¹³

A liberális politikai filozófia célja egy előzetes hipotézissel megfogalmazott, majd megvalósított politikai intézményrendszer és egy önkényesen kijelölt politikai viselkedésforma normatív igazolása. A posztliberális álláspont ilyen értelemben a klasszikus doktrína „magértékeinek” megtartását, illetve meghaladását jelenti. Megőrizni a klasszikusból, ami működik, és kigyomlálni belőle azt, ami nem – kissé leegyszerűsítve így Gray ajánlata. Ám a szerző ezzel nem mond semmi meghökkentőt, csak annyit, hogy a liberalizmus dogmatikussá vált a történelem során, így újra elő kell venni és intézményi szinten is meg erősíteni a pluralizmust.

Érdekesebb talán David Goodhartnak, a brit *Demos* agytröszt munkatársának rövid javaslata. Szerinte ugyanis a posztliberalizmus a bal- és jobboldalról, valamint a '60-as és a '80-as évek liberalizmusából is át kell, hogy vegye a legjobb elemeket, így egy „kevert elméletté”, tehát nála is plurális elméletté kell válnia, hogy életképes maradjon. Baloldaltól például a munkavállalók érdekeinek védelmét, jobboldaltól pedig a tradíció tiszteletét, valamint a felülről érkező állami beavatkozás lehetőségét. Goodhart a pluralizmus jegyében továbbá azt javasolja, hogy „tartózkodni kell az érzelmek becsmérlésétől” is.¹⁴

A PLURALIZMUSON INNEN

Robert A. Dahl úgy véli, hogy a pluralizmus meghaladja az összes klasszikus ideológiát, vagyis új politikai eszme, ami végső soron a liberalizmus örököse.¹⁵ John Kekes szerint a pluralizmus helyesen alkalmazott változata, azaz az érdeket és az erényt a verseny központjába állító gyakorlata közelebb áll a konzervatívizmushoz.¹⁶ Ezt a vitát későbbre halasztva fordítsuk figyelmünket a posztliberalizmus mint a klasszikus liberalizmus rekonstrukciójának irányába!

A kortárs liberálisok szerint ugyanis a pluralizmus nem más, mint a szervezeti értelemben vett sokféleség, mint a „viszonylagosan önálló (független) szervezetek (részrendszerek) sokaságának fennállása az állam területén”;¹⁷

ezeknek három fajtája létezik: politikai, társadalmi és gazdasági. Az első esetben a politikai pártokat értjük, a másodikban pedig azokat az egyesületeket, szakszervezeteket, kulturális csoportokat, amelyek szabadon versenyeznek a kinevezésen és a delegáláson alapuló hatalmi pozíciókért. Végül a harmadik: a gazdasági vállalkozások szabad versenye.

A liberális pluralizmus (úgy értve, mint a posztliberalizmus rekonstrukciója) tehát szembeáll a fundamentalistává vált klasszikus liberalizmussal, de megmarad liberálisnak abban az értelmében, hogy tagadja a konzervatívok által hagyományosan tartott közösségek transzcendenciáját, és továbbra is *atomista* és *individualista*, valamint *hedonista* antropológiát követ. Így minden létező közösséget olyan csoportnak értelmez, amelyeket az egyén haszna, szimpátiája, öröme és szabadsága szerinti döntések hoznak létre. Amelyeknek legfontosabb feladata nem egyéb, mint az egyén szabadságának garantálása. A mai, „nagy léptékű demokráciákban” (Dahl) ugyanis a szervezeti önállóság

13 John GRAY: *Post-Liberalism. Studies in Political Thought*. Routledge, London, 1993. 287.

14 David GOODHART: A postliberal future? *Demos*, 2015/január, <<https://www.demos.co.uk/files/apostliberalfuture.pdf>>

15 Robert A. DAHL: *A pluralista demokrácia dilemmái* [1983] ford. SERES Iván, Osiris, Bp. 1996.

16 John KEKES: *A liberalizmus ellen*. ford. BALÁZS Zoltán, Európa, Bp. 1999. 388–392.

17 DAHL: *A pluralista... I.m.* 13.

a liberális politikai filozófia kudarca

Molnár Tamás: Liberális hegemonia

Nem kétséges, hogy a mára hegemon helyzetbe került civil társadalom, erkölcs helyett közép-szerű szentimentalizmust hozott létre. Az uralkodó erkölcs, mely a mindennapi élethez kapcsolódik, és az a dolga, hogy igazolja a végeredményben egoista érdekek működését, megelégszik színlelt altruista érzelmekkel, melyeket elborítanak a divatos magatartást dicsőítő szlogenek. Kortársaink valójában csak a civil társadalom kereskedelmi ténykedéseivel képesek megbirkózni, azzal nem, ami a civil társadalmat meghaladja.

Erkölcsei perspektívák úgyszólván nincsenek, most az állam és az egyház funkcióit a civil társadalom vállalta magára. Így az a benyomás keletkezik, hogy a bőség teljes, hiszen a civil társadalom egyszer s mindenkorra megfogalmazta a maga vallását, a maga végrehajtó hatalmát, a maga illemtanát és a maga törekvéseit. A többi intézményt és hatóságot épp csak hogy megtűrik, igazság szerint belülről már felemésződtek és kiüresedtek. Következésképp meg vagyunk fosztva a hittől, az erkölcstől, nem vagyunk tudatában a korlátoknak, és elvették tőlünk a szentet, azaz a spirituális magot, mely nélkül a társadalom csak üres héj.

Képes-e vajon tartósan fennmaradni a hegemonikus civil társadalom? Ez a fennmaradás és ez a hegemonia a dezakalizált és materiális szükségleteiben kielégített emberhez kötődik. Ez az ember nemcsak a szenttől van megfosztva, hanem azoktól az elemektől is, melyeknek egyéb, normálisan a lényéhez tartozó dimenziók felé kellene őt irányítaniuk.

Nem a liberális modell áldásainak tagadásáról van szó, mely modell annyi mindent tett azért, hogy a civil társadalom elfoglalhasson egy bizonyos pozíciót a politikában. De el kell fogadni evidenciának, hogy a depolitizált, elsekélyesített ember hamar robottá válik, mert egyéb igényeinek elsovadása szegényessé teszi személyiségének egészét, beleértve közéleti szerepléseit is. Nincs mit csodálkozni azon, hogy ez az elszegényesedés mind az egyénre, mind a társadalomra káros hatással van. A társadalom csak egyetlen ideált, egyetlen mozgatót ismer: hogy minden egyetlen célra összpontosuljon, a termelés-fogyasztás gigantikus vállalkozására. Ez a társadalomipar tehát, melyről azt hiszik, pluralista és fényével bevilágítja a homályos világegyetemet, valójában csak egy gép, mely unalmat és gépies tevékenységeket gyárt. Az állampolgárt ez a társadalom megfosztja szubsztanciájától, és feláldozza a gazdaságnak, ennek a mindennap új áldozatokat követelő molochnak.

Politikának nevezik ugyan ezt a monoton oda-vissza mozgást, de valójában ez annak az ellentéte. A liberalizmus ideológusainak az a legfőbb célkitűzése, hogy a politika szabad mozgását az ügyvezetői tevékenységgel helyettesítsék, a kultúra helyébe pedig a manipuláló kozmopolitizmust állítsák, mely a nap 24 órájában árad manapság a tömegkommunikációs eszközökből; az eredménye elektronikus átlátszóság, mely a kereskedelmi tevékenység modelljén alapszik. Azt mondják, ha majd a televízióból mindenki tudni fogja, mit tesz és gondol a másik ember, az emberiséget megosztó konfliktusok maguktól el fognak tűnni. De arra gondolnak-e vajon, hogy ezért a legvéresebb háborúnál is nagyobb árat kell majd fizetni? Az átlátszóság újfajta ellentéteket fog támasztani, és hogy azoknak gátat vessenek, elektronikus szuperlehallgatókat kell majd felszerelni, mely parancsokat oszt vagy az állampolgárok kondicionálására szolgáló szuperrobotokat irányít. Ez a konfliktusmentes emberiség leginkább temetőre hasonlít.

Meg kell azonban jegyeznem, hogy ebben az egyenlősített társadalomban is maradtak tekintélyuralmi csoportok: a szakszervezetek, a politikai pártok, a média, egyszóval az uralkodó lobbyk. Velük kapcsolatban akár (álcázott és titkolt) mikrodespotizmusokról is beszélhetünk, mivel tőlük függ a liberális–szocialista társadalmi forma fenntartása. Ők „egyenlőbbek”, mint a többiek. A politikai princípiumot tehát nem tudják teljesen eltakarni ezek az alibik, melyek hálózata csak addig fog fennmaradni, ameddig a mítosszá vált liberalizmus ki tudja elégíteni elitjeit, és képes befolyásolni a tömeget. Ez az oka, hogy ekkora fontosságot tulajdonítanak az uralkodó ideológiát súlykoló eszközöknek: a médiának, az oktatásnak, az üzleti élet feudális jellegű szervezeteinek, a politikusok beszédeinek. Azt is ezzel magyarázhatjuk, hogy a liberalizmus, mely eleinte csak egy szerény ideológia volt a sok közül, keresztes hadjáratát alakult át, az egész bolygó meghódítását tűzte ki célul, és ennek érdekében ágensei – az áru misszionáriusai – akár a legparányibb résen is átbújnak, ha azt nem védik eléggé a még emberi bennszülöttek.

Íme a konklúziónk: a liberalizmus, mely kezdetben csak mozgósító lendület volt, mára az egész világra kiterjedő célokat maga elé tűző, mindenütt jelen lévő ideológiává vált, minden újítást ellenző ortodoxia lett belőle. Alig két évszázaddal ezelőtt a liberalizmusnak még széles látóköre, bátor szellemű, nagy képzelőerővel megáldott bajnokai voltak; ma már csak képzelet-szegény és gyáva bürokratái vannak, akik szorongva kémlelik a horizontot, hogy felfedezzék az eretnekséget.

Molnár Tamás: *Liberális hegemonia* [1992]
fordította: Gábor Zsuzsa, Kairoosz, Bp. 2001. (részletek)

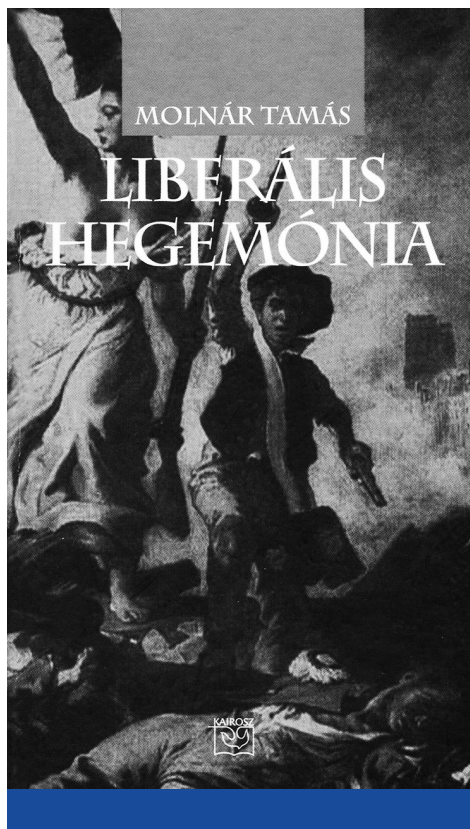
biztosíthatja az egyén szabadságát. Mondhatjuk azt is, hogy a szervezetek függetlensége ad csupán lehetőséget az egyén számára, hogy autonóm módon cselekedhessen, hisz ehhez önmagától nem rendelkezik elég erővel.

Az egyén szabadságának értelmezése a klasszikus liberális felfogásból ered: „Politikai értelemben autonómnak lenni nem egyéb, mint nem lenni valaki

másnak a kontrollja alatt. A politikai autonómia a kontroll komplementuma [...] a politikai autonómiát ebben az értelemben függetlenségnek is nevezhetjük.”¹⁸ A pluralizmus annyiban gondolja tovább a klasszikus liberális elveket, hogy az egyén „negatív szabadságát” (Isaiah Berlin) kiterjeszti a mesterséges, véletlen preferencia és haszon alapján létrejövő szervezetekre. A pluralizmus liberális változata szerint ugyanis nem csupán az egyén, hanem a mesterséges csoportok önállósága a demokrácia egyik legfőbb záloga. Kívánatosnak tartják továbbá a szabadpiacot és az egyenlő feltételű versenyt. Az egyén autonómiájának növelésén érzett örömet (individualista és hedonista antropológia), ami progresszív nézet, tehát egy percig sem kérdőjelezi meg, csak éppen átkeretezik – nem teljes rendszerekben, hanem részrendszerekben tartják megvalósíthatónak.

A szervezetek sikerét és létét tagjainak sikere és haszna élteti a versenyben. A versenyben a konzervatívok szerint van jó és van rossz szereplő, míg a liberálisok szerint csak fejlett, fejlődő és fejletlen szereplő. A liberalizmus szerint nincs rossz ember – John Kekes szerint egyenesen arról van szó, hogy „a liberalizmus naiv a rosszal szemben” –, csak fejletlen élőlény. Egy ilyen versenyalapú társadalomban azonban könnyen válhat egy-egy részrendszer az egész feletti hatalom kizárólagos urává. (Itt érhető tetten a konzervativizmus és a liberalizmus egyik legnagyobb vitája, illetve az előbbi tapasztalatérzékenysége és az utóbbi utópikus volta.)

E részrendszerek versenye, ha nincs érdem és érényalapú jó és rossz, csak fejlett, fejlődő és fejletlen létező, akkor elkerülhetetlen, hogy érvényesüljön az „oligarchia vastörvénye” (Robert Michels), mely szerint minden szervezet egy hierarchizált szerkezet kiépítésében érdekelt, ami egy demokratikus versenyben kevesek domináns pozíciójához vezet, az erősebb szervezet kiválasztódása és kizárólagosságra törekvése szerint.

Hegemón liberalizmus – Molnár Tamás: *Liberális hegemonia* ([1992] 2001)

A POSZTLIBERALIZMUS UTÁN

Ezen a ponton vissza is tértünk oda, ahonnan elindultunk. A liberalizmus vagy továbbra sem tud kilábalni az inkonzisztenciából, megmarad elitistának és felülírja a demokráciát, vagy végleg feladja azt a naiv hitet, hogy az egyén autonómiájának növelése a kizárólagos jó, amivel a progresszió kereteit sértetlenül hagyja. Ez utóbbival azonban kilép a liberális keretből és megszűnik liberálisnak lenni. (A legtöbb ilyen „kilépési kísérlet” – ami már jócskán túlmutat a posztliberális erőfeszítéseken – manapság egalitárius irányba történik.)

A posztliberalizmus tehát – bármilyen dimenzióból is szemléljük – fosztóképzővel ellátott fogalom. Jelenti a liberális demokráciák korszakának válságát, a liberális alkalmazott etika trónfosztását, de jelenti az újragondolt liberális politikai filozófia kudarcát is. A liberális világrendért folytatott küzdelem végső soron azt a kétségbeesett erőfeszítést leplezi, amely a liberalizmussal szembeni célokat megfogalmazó, demokratikusan megválasztott és ennek megfelelően tevékenykedő vezetőket igyekszik akadályozni, morálisan kérdőre vonni. ■

18 Uo. 24.